

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 3.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.3.9>

УДК 351

О. А. Краско,

здобувач, Національний університет цивільного захисту України

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-4111-226X>

ІМПЕРАТИВИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

O. Krasko,

Applicant, National University of Civil Defense of Ukraine

IMPERATIVES OF THE STATE POLICY OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Розроблено імперативи державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку, які складаються із двох взаємодоповнюючих компонентів, а саме: соціально-економічного розвитку (цілі: перехід економіки на інноваційний шлях розвитку; прискорення технологічного розвитку; забезпечення прискореного впровадження цифрових технологій; інструменти та механізми: державні програми та включені до них регіональні проекти; створення у базових галузях економіки високопродуктивних експорто-орієнтованих секторів; формування ефективної системи комунікації в галузі науки, технологій та інновацій) та розвитку людського капіталу (цілі: збереження населення, здоров'я та благополуччя людей; можливості для самореалізації та

розвитку талантів; інструменти та механізми: активна демографічна політика та політика зайнятості; розвиток ринку праці; розвиток соціальних інститутів та соціальна політика; молодіжна політика).

Встановлено загрозливі темпи зовнішньої міграції у 2022 році, які пов'язані з війною Росії проти України, та часткова постійна зовнішня міграція українців за кордон посилюють негативні тенденції збереження людського капіталу в Україні. Зростає також з кожним роком освітня міграція. Так, у 2020 році найбільше дозволів (більше 14,7 тисяч) на перебування за кордоном українців з освітньою метою видала Польща. Інші країни ЄС також нарощують темпи прийому на навчання українців. Ті країни ЄС, у яких відбувається природне скорочення населення, стимулюють українців залишатися після навчання для роботи, що також негативно впливає на формування людського капіталу в Україні. Поряд з цим відбувається декваліфікація людського капіталу, оскільки освічені працівники за кордоном влаштовуються на менш кваліфіковані робочі місця, а після повернення в Україну їм потрібно витратити час на повернення своєї кваліфікації. У цьому аспекті потрібно розглянути усі можливості залучення іноземних працівників на ринок України, ліквідувати бар'єри працевлаштування іноземних студентів в Україні.

Зниженню багатьох негативних тенденцій могла би сприяти система української освіти. По-перше тут має бути реформована система професійної (професійно-технічної) освіти завдяки державній політиці сприяння залученню бізнесу у якості головного стейкхолдера цієї освіти, формуванню системи дуальної освіти. Потребує підвищення якості професійно-технічної освіти, її престижності в Україні. Це дасть можливість забезпечити кваліфікованими робітниками ринок праці в Україні.

У зв'язку зі старінням населення в Україні вирішенням цієї проблеми могла би стати добре налагоджена система освіти дорослих, яка може бути як формальною так і неформальною шляхом тренінгів, курсів, освоєнням елементів освітніх програм, самоосвіта шляхом масових онлайн-курсів тощо.

The imperatives of the state policy for the development of human capital in the conditions of socio-economic development have been developed, which consist of two complementary components, namely: socio-economic development (goals: the transition of the economy to an innovative path of development; acceleration of technological development; ensuring the accelerated implementation of digital technologies; tools and

mechanisms: state programs and regional projects included in them; creation of highly productive export-oriented sectors in the basic branches of the economy; formation of an effective system of communication in the field of science, technology and innovation) and development of human capital (goals: preservation of the population, health and well-being of people ; opportunities for self-realization and talent development; tools and mechanisms: active demographic policy and employment policy; development of the labor market; development of social institutions and social policy; youth policy).

The threatening pace of external migration in 2022, which is associated with Russia's war against Ukraine, and the recent constant external migration of Ukrainians abroad are increasing the negative trends in the preservation of human capital in Ukraine. Educational migration is also increasing every year. Thus, in 2020, Poland issued the most permits (more than 14.7 thousand) for Ukrainians to stay abroad for educational purposes. Other EU countries are also increasing the rate of admission of Ukrainians to study. Those EU countries in which the population is naturally decreasing encourage Ukrainians to stay after studying for work, which also negatively affects the formation of human capital in Ukraine. At the same time, the de-skilling of human capital is taking place, as educated workers abroad are employed in less qualified jobs, and after returning to Ukraine, they need to spend time retraining their qualifications. In this aspect, it is necessary to consider all possibilities of attracting foreign workers to the market of Ukraine, to eliminate barriers to the employment of foreign students in Ukraine.

The Ukrainian education system could help reduce many negative trends. First of all, the system of professional (vocational and technical) education must be reformed thanks to the state policy of promoting the involvement of business as the main stakeholder of this education, the formation of a dual education system. It requires increasing the quality of vocational education and its prestige in Ukraine. This will make it possible to supply the labor market in Ukraine with qualified workers. In connection with the aging of the population in Ukraine, the solution to this problem could be a well-established system of adult education, which can be both formal and informal through trainings, courses, mastering the elements of educational programs, self-education through mass online courses, etc.

Ключові слова: *державна політика, імперативи, розвиток людського капіталу, соціально-економічний розвиток.*

Keywords: *state policy, imperatives, development of human capital, socio-economic development.*

Постановка проблеми.

Держава як суб'єкт формування людського капіталу має на меті досягнення конкурентоспроможності економіки, зростання обсягів віддачі від інвестицій у людський капітал у вигляді податкових відрахувань, зниження соціальної нерівності, збільшення віддачі від інших активів, зростання соціальної стабільності, зниження рівня злочинності, збільшення тривалості життя. У цьому воно надає прямий вплив на формування людського капіталу: через економічну політику у сфері оплати праці та охорони праці; розвиток освіти, охорони здоров'я, сфери культури та інших напрямів. Непрямий вплив держави проявляється у стимулюванні науково-технічного прогресу, підтримці інноваційних напрямів діяльності, організації взаємодії між соціальними інститутами суспільства та формуванні інституційної структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Державна політика розвитку людського капіталу як предмет вивчення з погляду загальнотеоретичних та практичних аспектів було розглянуто в рамках досліджень Д. Стігліца, М. Портера, Г. Фішера та інших зарубіжних авторів. Однак, дотепер не розроблено імперативи державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку.

Мета дослідження. Метою проведеного в поданій статті дослідження є наукове обґрунтування підходів до розроблення імперативів державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу.

Серед першочергових завдань, які стоять перед органами публічного управління у сфері підготовки професійних кадрів для інноваційних секторів економіки через мережу інститутів у суспільному та приватному секторах, чия діяльність сприяє розробці, розповсюдженню та використанню нових технологій, наступні: підтримка та створення державних науково-дослідних центрів; удосконалення системи вищої освіти у науково-інноваційній сфері для підвищення рівня підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів; удосконалення системи взаємодії інноваційних підприємств із закладами вищої освіти.

В Україні у червні 2021 року на підставі рішення РНБО затверджена Стратегія людського розвитку [1]. Кабінетом Міністрів України затверджено план заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021—2023 роки [2]. Ці документи визначають цілі та основні завдання для держави та органів публічного управління у сфері розвитку людського капіталу за такими розділами: демографія, охорона здоров'я, освіта і наука, культура, фізична культура і спорт, рівень життя, зайнятість, соціальна підтримка, забезпечення рівності чоловіків і жінок.

За підрахунками Українського інституту майбутнього людський капітал в Україні формує лише 30% національного багатства, тоді як у розвинених країнах ця частка складає 70% [3]. Розвинені країни збільшили цю частку з 48% з середини прошлого століття завдяки формуванню економіки знань. Середнє значення цього показника по всіх країнах складає 37% [3]. Україна знаходиться за цим показником на рівні нижче середнього. Розвиток людського капіталу України та найближчих сусідів можна простежити по глобальному індексу (табл. 1).

Таблиця 1. Глобальний індекс людського капіталу

	Україна	Польща	Словаччина	Туреччина
Загальний індекс	71,27	69,6	67,1	60,3
потенціал	81,7	76,6	70,3	63,7
реалізація	72,6	65,8	66,4	56,6
розвиток	71,4	72,7	71,6	68,5
ноу-хау	59,2	63,2	60,3	52,3

Джерело: [4]

З даних таблиці видно, що загальний індекс (71,27) було досягнуто за рахунок розвиненого потенціалу (81,7) та його реалізації (72,6). При цьому ноу-хау та розвиток знаходяться на низькому (59,2) та середньому (71,4) рівнях відповідно. 85 місце України у глобальному індексі людського капіталу свідчить про значні проблеми у розвитку людського капіталу.

За індексом економіки знань [5] Україна знаходиться на ранньому розвитку економіки знань (індекс 4,33). Індекс людського капіталу України у 2020 р. становив 0,63 за розрахунками Світового банку [6]. Це рівень Малайзії, Шри Ланки та Узбекистану. Розвиток України та найближчих сусідів можна простежити по

складових індексу людського капіталу (табл. 2).

Таблиця 2. Складові індексу людського капіталу

	Україна	Польща	Словаччина	Туреччина
Ймовірність досягнення 5-річного віку	0,99	1	0,99	0,99
Роки продуктивного шкільного навчання	9,9	11,4	9,8	9,2
Гармонізовані результати тестів	478	530	485	478
Рівень виживання дорослих	0,81	0,89	0,9	0,91

Джерело: [6]

З таблиці видно, що порівняно з ближніми сусідами Україна має найгірші показники за рівнем виживання дорослих (0,81), гармонізованими результатами тестів (478), що показує низький рівень системи охорони здоров'я.

Зазначені індекси підтверджуються загальною невтішною статистикою показників людського капіталу в Україні. З 2010 року народжуваність в Україні неухильно знижується (рис. 1).

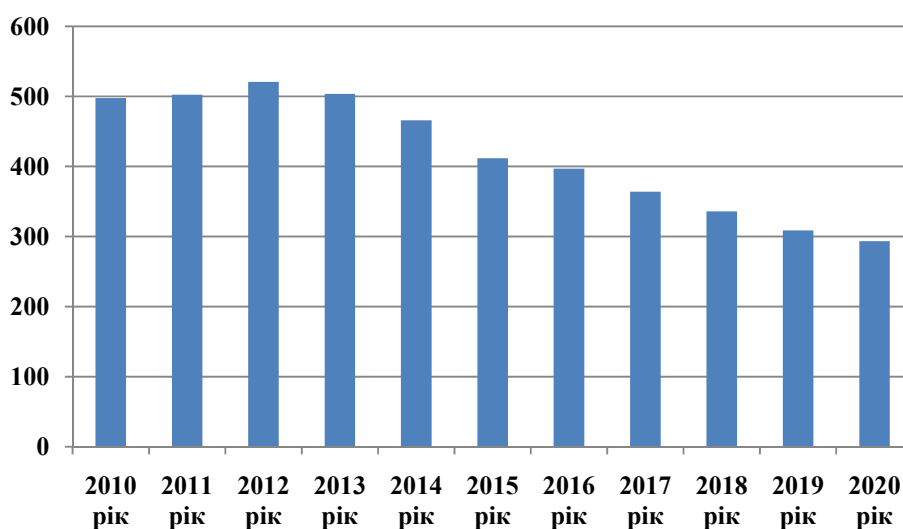

Рис. 1. Народжуваність в Україні, тис. осіб

Також відбувається високими темпами природне скорочення населення, яке зростає з кожним роком у зв'язку зі скороченням народжуваності в Україні (рис. 2). Позитивними чинниками збільшення народжуваності з 2010 р. по 2012 р. була активна демографічна політика, то після 2014 р. військова агресія Росії проти України, скорочення виплат у 2014 році при народженні другої та наступної дитини, зменшення кількості жінок активного дітородного віку призвели до скорочення кількості народжених в Україні аж до тепер.

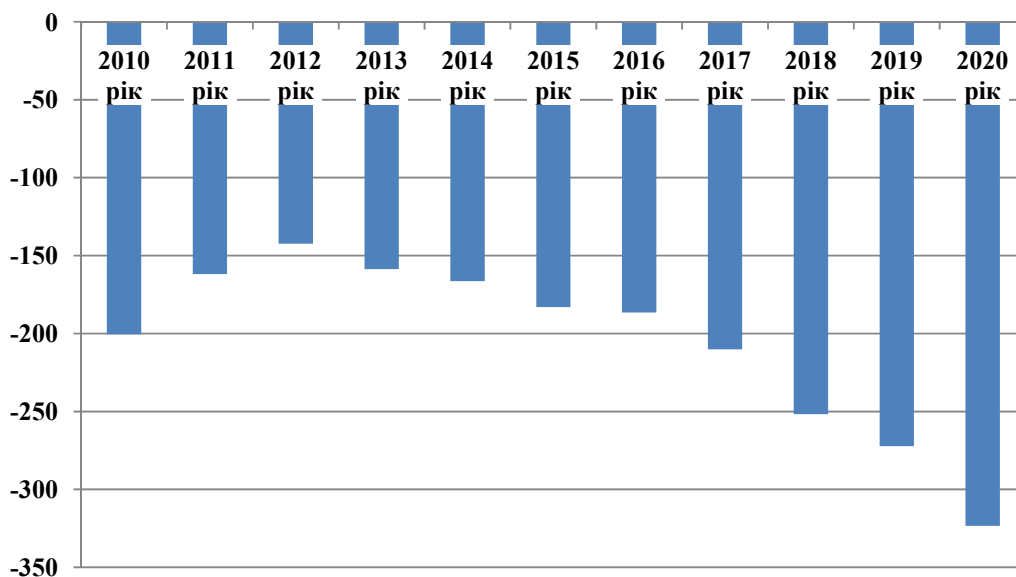

Рис. 2. Природне скорочення населення в Україні, тис. осіб

Нажаль, після 2015 року в Україні кількість народжених на 1 жінку почала складати менше 1,5, що веде до критично малої частки народжуваних та до скорочення людського капіталу. Разом зі скороченням людського капіталу на окупованих територіях з 2014 року та збільшенням цієї тенденції з лютого 2022 року у зв'язку з розв'язаною Росією війною в Україні ставить під загрозу формування людського капіталу в Україні.

На цьому фоні відбувається зростання, хоча й невеликими темпами, середнього віку населення, що відображає його старіння (рис. 3). Це провокує наростання проблем з наповненням соціальних фондів.

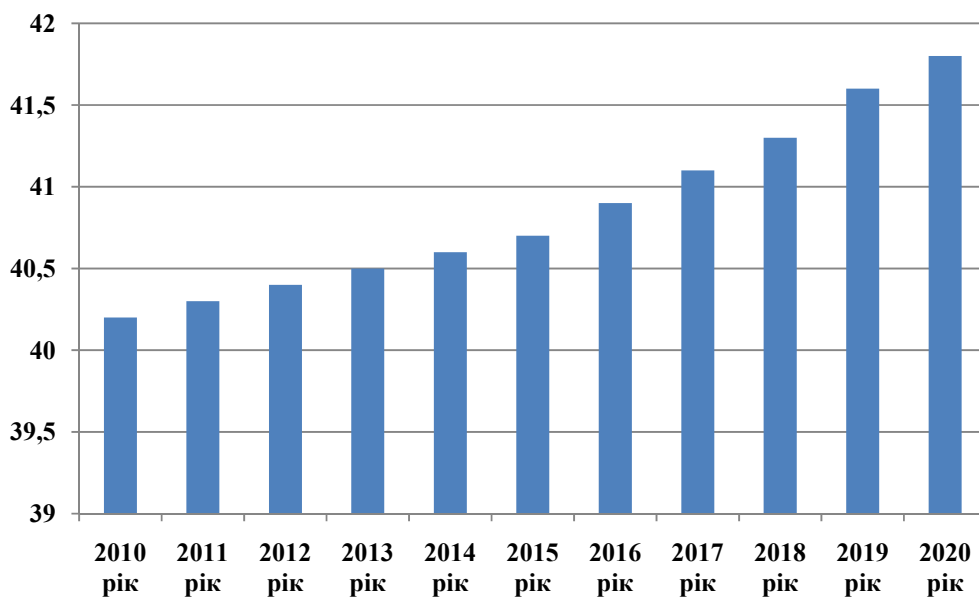

Рис. 3. Середній вік населення в Україні, років

Кількість працездатного населення з кожним роком також знижується поступово з 2010 р. (рис. 4).

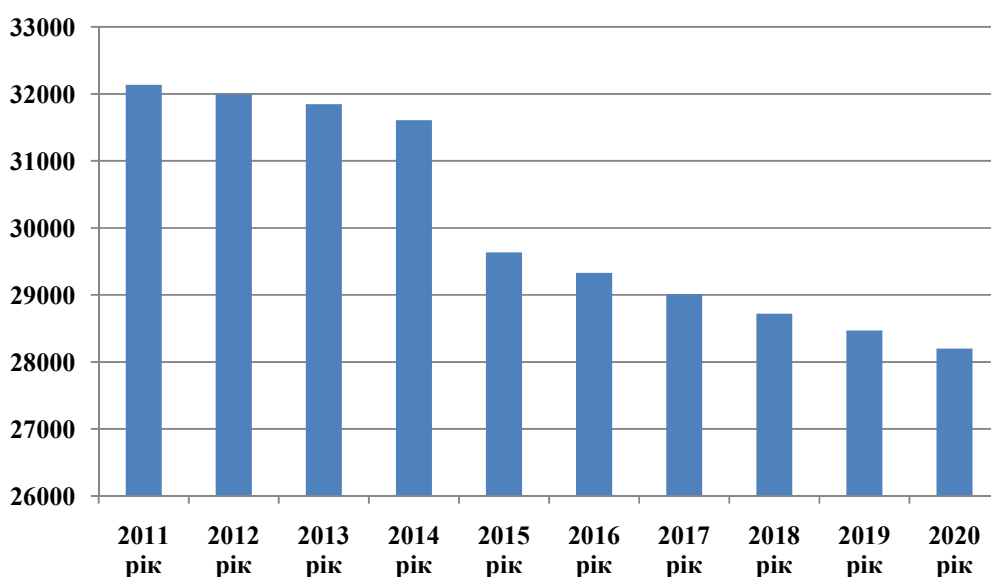

Рис. 4. Працездатне населення (в Україні 15-64 роки), тис. осіб

Загрозливі темпи зовнішньої міграції у 2022 році, які пов'язані з війною Росії проти України, та чаткова постійна зовнішня міграція українців за кордон посилюють негативні тенденції збереження людського капіталу в Україні. Зростає також з кожним роком освітня міграція. Так, у 2020 році найбільше дозволів (більше

14,7 тисяч) на перебування за кордоном українців з освітньою метою видала Польща. Інші країни ЄС також нарощують темпи прийому на навчання українців. Ті країни ЄС, у яких відбувається природне скорочення населення, стимулюють українців залишатися після навчання для роботи, що також негативно впливає на формування людського капіталу в Україні. Поряд з цим відбувається декваліфікація людського капіталу, оскільки освічені працівники за кордоном влаштовуються на менш кваліфіковані робочі місця, а після повернення в Україну їм потрібно витратити час на повернення своєї кваліфікації. У цьому аспекті потрібно розглянути усі можливості залучення іноземних працівників на ринок України, ліквідувати бар'єри працевлаштування іноземних студентів в Україні.

Зниженню багатьох негативних тенденцій могла би сприяти система української освіти. По-перше тут має бути реформована система професійної (професійно-технічної) освіти завдяки державній політиці сприяння залученню бізнесу у якості головного стейкхолдера цієї освіти, формуванню системи дуальної освіти. Потребує підвищення якості професійно-технічної освіти, її престижності в Україні. Це дасть можливість забезпечити кваліфікованими робітниками ринок праці в Україні.

У зв'язку зі старінням населення в Україні вирішенням цієї проблеми могла би стати добре налагоджена система освіти дорослих, яка може бути як формальною так і неформальною шляхом тренінгів, курсів, освоєнням елементів освітніх програм, самоосвіта шляхом масових онлайн-курсів тощо. На даний час тільки 0,5% населення України порівняно з 3,7% у Польщі, або 27% у Швейцарії приймають участь у формальних та неформальних освітніх заходах у віці від 25 до 64 років.

Окремим питанням, яке потребує негайного вирішення, є побудова системи психічної та фізичної реабілітації, навчання та прекваліфікації 3 мільйонів ветеранів, які повернуться з фронту після війни Росії проти України [7]. На даний час ці завдання тільки у планах щодо створення ветеранських центрів на базі закладів вищої освіти, а також власні ініціативи з боку військових (обласних) державних адміністрацій [7].

Разом з тим національні цілі розвитку України носять «міжпрограмний»

(«міжпроектний») характер: досягнення ні однієї з державних цілей не може бути забезпечене лише в рамках однієї державної програми та (або) національного проекту (програми). Крім того, національні цілі розвитку тісно взаємозв'язані. Досягнення одних цілей знаходиться в прямій залежності від досягнення інших.

Таким чином, виникає необхідність виділення, систематизації та структурування імперативів державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку, обумовлених національними інтересами та цілями, особливостями зовнішніх умов, конкретного стану та розвитку інноваційної середовища, що базуються на використанні стратифікаційного та проактивного підходів, визначених напрямів вирішення завдань, механізмів та інструменти державного регулювання формування, накопичення та використання людського капіталу в інтересах соціально-економічного розвитку України (рис. 5).

Державна політика розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку будується на певних принципах, що формуються в системі регулювання розвитку людського капіталу та в умовах, що визначаються державними ініціативами у сфері інноваційного розвитку. Визначаючи специфічні об'єкти регулювання, цільові показники, володіючи ресурсами та розвиваючись під впливом певних об'єктивних факторів, державна політика розвитку людського капіталу реалізується під впливом викликів та загроз. Основними серед них є: очікувані в дорослому віці доходи та соціальний статус дитини, як мінімум, на 35% визначаються доходами її батьків, водночас у багатьох розвинених країнах цей показник становить менше 30%, а в країнах Скандинавії (Швеції та Норвегії) – менше 15%; суспільство характеризується високою відкритістю до змін, децентралізацією влади та достатньою довірою по відношенню до держави та більшості громадських інститутів; радикальні культурні, технологічні та соціальні зміни створюють ризики для стійкості суспільства, для рівних можливостей самореалізації кожного; технологічний напрямок – непопулярний у школярів (більшість обирають гуманітарний напрям).

Соціально-економічний розвиток			
<p>Цілі: перехід економіки на інноваційний шлях розвитку; прискорення технологічного розвитку; забезпечення прискореного впровадження цифрових технологій</p>	<p>Завдання: підвищення інноваційної активності бізнесу; сталий розвиток сектора досліджень та розробок; інтеграції України у світові процеси створення та використання інновацій</p>	<p>Напрями трансформації ділового клімату; розвиток інфраструктури; цифровізація та науково-технологічний розвиток; розвиток високотехнологічних галузей; підвищення інвестиційної привабливості сфери досліджень та розробок</p>	<p>Інструменти та механізми: державні програми та включені до них регіональні проекти; створення у базових галузях економіки високопродуктивних експорто орієнтованих секторів; формування ефективної системи комунікації в галузі науки, технологій та інновацій</p>
<p>Об'єкт: громадяни України; іноземці; суб'єкти господарювання; органи публічного управління; територіальні громади; громадські інститути; заклади освіти</p>		<p>Умови: глобалізація та міжнародна міграція; навчання протягом усього життя; інноваційне середовище та інноваційна культура; акмеологічність; трансфесійність та активна самостійність</p>	<p>Чинники: якості; структура зайнятості населення; структура ринку праці; професійна структура кадрів; оплата праці; інвестиції у формування людського капіталу</p>
<p>Цілі: забезпечення висококваліфікованими кадрами секторів інноваційної економіки; забезпечення економічного зростання як основного двигуна розвитку людського капіталу; забезпечення зростання віддачі інвестицій у людський капітал</p>	<p>Завдання: розвиток кадрового потенціалу у сфері науки, освіти, технологій та інновацій; інтелектуального потенціалу країни; підвищення конкурентоспроможності людського капіталу та соціальних секторів економіки</p>	<p>Напрями: створення можливостей виявлення талановитої молоді та побудови успішної кар'єри в галузі науки, технологій та інновацій; розвиток кадрового потенціалу у сфері досліджень та розробок; модернізація професійної освіти; формування системи неперервної освіти</p>	<p>Інструменти та механізми: професійна навігація та орієнтація; форсайтинг кадрових потреб та компетенцій; формування інноваційного середовища; комплексна оцінка; концентрації капіталу та кадрів на пріоритетних, інноваційних напрямках розвитку економіки</p>
<p>Ресурси: інновації; наука; технології</p>		<p>Принципи: виділення пріоритетів соціально-економічної політики; державний вплив; затребуваність знань та навичок; обмін інформацією; підвищення економічної продуктивності людського капіталу; інтеграція науки, освіти та бізнесу</p>	<p>Цільові показники: індикатори формування людського капіталу; індикатори накопичення людського капіталу; індикатори використання людського капіталу</p>
<p>Цілі: збереження населення, здоров'я та благополуччя людей; можливості для самореалізації та розвитку талантів</p>	<p>Завдання: створення сприятливих умов розвитку здібностей кожної людини; поліпшення умов життя та якості соціального середовища; розвиток людського потенціалу</p>	<p>Напрями: продуктивність праці та підтримка зайнятості; розвиток інститутів соціальної сфери та підвищення якості життя</p>	<p>Інструменти та механізми: активна демографічна політика та політика зайнятості; розвиток ринку праці; розвиток соціальних інститутів та соціальна політика; молодіжна політика</p>
Розвиток людського капіталу			

Рис. 5. Імперативи державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку

Використовуючи загальну схему алгоритмізованого управлінського проектування державної політики, необхідна реалізація проблемно-аналітичного етапу формування державної політики розвитку людського капіталу як управлінської практики. Проблемно-аналітичний етап включає оглядове та оригінальне дослідження основних проблем, систематику проблемного поля, його декомпозицію, генерацію ідей-концептів рішень.

В результаті застосування такого підходу в цьому дослідженні було побудовано проблемно-управлінську матрицю державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку, яка стала результатом комплексного процесу пошуку конкретних рішень, заходів та дій державного регулювання на основі ідей та концептів, отриманих на етапі проблемного аналізу (рис. 6).

Висновки

Застосування матричного інструментарію розробки управлінських рішень стратегічного характеру у державному управлінні дозволило систематизувати сучасні тенденції, сформовані внаслідок впливу об'єктивних факторів, викликів та загроз, виявити проблеми, визначити шляхи вирішення та визначити перспективи розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку.

Тенденції	Проблеми	Шляхи вирішення	Перспективи
розвиток людського потенціалу має негативну динаміку	темпи економічного зростання недостатні для кардинального підвищення рівня життя населення	вдосконалення системи професійної освіти, забезпечення постійного розвитку компетенцій та ефективної перепідготовки кадрів	вихід на темпи зростання середніх світових
зміна поколінь в умовах інформаційної революції та комерціалізації і прагматизації освіти	небезпека втрати частини наукової спадщини	синтез наукової, освітньої та інформаційної революцій	підвищення якості та інноваційної активності нового покоління та ефективності використання трудового потенціалу
галузі соціальної сфери – пріоритет сучасної держави	низька частка витрат на соціальну сферу у ВВП	формування багатоканальної системи джерел інвестування в освіту	формування людського капіталу в системі соціальних інститутів
зниження чисельності дослідників; перекося у віковій структурі дослідників	масштаби та структура кадрового потенціалу не оптимальні для ефективного розвитку науки	формування інноваційної культури суспільства; створення умов для об'єднання креативної молоді; формування мотиваційних механізмів	залучення населення до інноваційної діяльності
трудова діяльність населення частково не відповідає здобутій освіті	незатребуваність інноваційних навичок, прогорання компетенцій	формування та розвиток високотехнологічних виробництв, розвиток системи професійної орієнтації	підвищення інноваційної активності бізнесу, зростання затребуваності людського капіталу

Рис. 6. Проблемно-управлінська матриця державної політики розвитку людського капіталу в умовах соціально-економічного розвитку

Література

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» від 2 червня 2021 року № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення: 20.02.2023)

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021—2023 роки» від 09 грудня 2021 р. № 1617-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-strategiyi-lyudskogo-rozvitku-na-20212023-roki-1617-091221?fbclid=IwAR089Z0HKKaKq7nsHrqb_vfaJBmYvKmgH1N8ovXfkuzyoLAt9g07JYHaWo (дата звернення: 20.02.2023)

3. Український інститут майбутнього (2021). Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. 18.06.2021 р. URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-but-y-strategiya-ukrayiny/> (дата звернення: 20.02.2023)

4. World economic forum (2017). The Global Human Capital Report 2017. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017> (дата звернення: 20.02.2023)

5. Introducing the EBRD Knowledge Economy Index, European Bank for Reconstruction and Development, 2019. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QDjWnEsDo0MJ:https://www.ebrd.com/documents/policy/download-the-ebrds-knowledge-economy-index.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera> (дата звернення: 20.02.2023)

6. The World Bank (2021). Human Capital Project. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital> (дата звернення: 20.02.2023)

7. УкрІнформ (2023). Яким буде повернення українських захисників у мирне життя після перемоги у війні? 10.02.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3667729-akim-bude-povernenna-ukrainskih-zahisnikiv-u-mirne-zitta-pisla-peremogi-u-vijni.html> (дата звернення: 20.02.2023)

References

1. Decree of the President of Ukraine (2021), "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021 "On the Strategy of Human Development", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

(Accessed 20 February 2023).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Order "On approval of the plan of measures for the implementation of the Human Development Strategy for 2021-2023", available at: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-strategiyi-lyudskogo-rozvitku-na-20212023-roki-1617-091221?fbclid=IwAR089Z0HKKaKq7nsHrqb__vfaJBmYvKmgH1N8ovXfkuzyoLAt9g07JYHaWo (Accessed 20 February 2023).

3. Ukrainian Institute of the Future (2021), "The importance of human capital development in the modern world. What should be Ukraine's strategy", available at: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/> (Accessed 20 February 2023).

4. World economic forum (2017), "The Global Human Capital Report 2017", available at: <https://www.weforum.org/reports/the-global-human-capital-report-2017> (Accessed 20 February 2023).

5. European Bank for Reconstruction and Development (2019), "Introducing the EBRD Knowledge Economy Index", available at: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:QDjWnEsDo0MJ:https://www.ebrd.com/documents/policy/download-the-ebrds-knowledge-economy-index.pdf&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera> (Accessed 20 February 2023).

6. The World Bank (2021), "Human Capital Project", available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital> (Accessed 20 February 2023).

7. UkrInform (2023), "What will be the return of Ukrainian defenders to peaceful life after victory in the war?", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3667729-akim-bude-povernenna-ukrainskih-zahisnikiv-u-mirne-zitta-pisla-peremogi-u-vijni.html> (Accessed 20 February 2023).

Стаття надійшла до редакції 19.03.2023 р.